

JOAN VALLS I LA POESIA VALENCIANA DE POSTGUERRA

Josep Ballester

I ENS DETENIM A ANALITZAR COM EREN LES circumstàncies de la creació literària al País Valencià en la immediata postguerra, per a definir-les tan sols trobem un qualificatiu: desoladores. Els escriptors de les generacions anteriors al conflicte bèl·lic s'encaminaren a l'exili, d'altres que quedaren al país van haver de patir presó o depuracions de tota mena; també hi va haver autors que no van tenir cap problema d'adaptar-se a la situació que el nou règim imposava; semblaven petites transformacions: escriure en castellà i integrar-se als ideals de l'estat feixista. D'altres intel·lectuals van intentar ser conseqüents amb llur tarannà. Passaren per moltes pressions, i una d'aquestes, que no era la més petita, era la que implicava desfer-se de tota ambició personal pel fet de lliurar-se al conreu d'una literatura oficialment difunta, d'escriure en una llengua sense públic i sense gairebé possibilitats de crear-se'n de nou. D'aquesta manera, les noves promocions els primers textos en vernacle que van llegir eren anacrònics i molt llunyans dels vents estètics que bufaven per Europa. L'efecte: els escriptors més joves van haver de començar a escriure en castellà i segons els cànons oficials de l'època. Pensem en els primers poemes publicats per V. Andrés Estellés a la revista *Fantasia*, el mateix Joan Valls en el llibre *Guirnardillas del nacimiento* o els primers textos poètics de Joan Fuster en el recull *Barro de siempre* que no publicà mai. Fet i fet, en contra dels pronòstics, al final de la dècada dels quaranta i principis dels cinquanta, el nombre d'escriptors va anar augmentant, com també la creació d'un públic lector. Tot i el seu caràcter minoritari, la literatura en català es va fer un espai i va adquirir un nucli de lectors fidels.

La publicació l'any 1943 de *Volar* i dos anys després de *La inquietud en calma* de Xavier Casp, va provocar una sorpresa i un cert entusiasme a la València de postguerra, com a la resta del domini lingüístic, perquè notificava una clara superació de la qualitat lírica de la promoció poètica anterior. Amb el seu inseparable company, Miquel Adlert, van fundar a principis dels quaranta l'editorial Torre, on es donarà a conèixer els primers llibres de la nova generació poètica de la postguerra: *Sobre Narcís* i *Ales o mans* de Fuster, *Ara que sóc ací* de Francesc de P. Burguera, *L'home pot ésser àngel* de Joan Valls, *Ala encesa* de Jaume Bru, del joveníssim Rafael Villar, *L'alba als ulls*; *Altra veu* de Maria Beneyto o *Ciutat a cau d'orella* de V. Andrés Estellés. Cal afegir, així mateix, una fita important en l'eclosió del nou grup d'escriptors: l'*Antologia de la poesia valenciana* (1900-1959), preparada per Fuster, en la qual s'arreglen aquestes noves iniciatives poètiques.

Des dels primers llibres publicats pels components de la nova promoció, hi ha qui els va acusar que la seua poesia no pertanyia a allò que tradicionalment hom coneixia com a poesia valenciana, és a dir, de no seguir les constants de la poesia paisatgística i jocfloral. Se'ls reprotxava, per part dels supervivents de les generacions anteriors a la guerra d'Espanya, de practicar una poètica intel·lectualista. Als joves poetes que publiquen a Torre hi ha un intent de connectar amb la lírica de les darreres escoles literàries, com també un gran desig de renovació estètica. Consideren, aquests joves escriptors, que la tradició en la qual es basa la poesia que encara es realitzava al País Valencià havia exhaurit les seues possibilitats formals i temàtiques i que, per això, la renovació havia de venir per altres camins. Aquestes pretensions xoquen amb la posició de la *vella generació*, la qual defensa un gir cap al populisme i la senzillesa per no allunyar-se del gairebé inexistent públic lector d'aquells moments. Així, es donen dues actituds confrontades. S'ha d'apuntar que aquesta polèmica va nàixer, pràcticament, cega per diversos motius: les posicions de cadascun dels grups no eren gaire definides, mancaven publicacions on situar la polèmica, també hi havia en l'enfrontament altres motius que no eren específicament estètics¹.

Joan Valls, un dels poetes destacats de la postguerra valenciana, ens ha deixat una obra notable, tant pel que fa a la seua suggeridora temàtica com per la vastitud de la seua lírica (vint-i-un llibres en català). L'obra va assaborir profundament alguns dels fruits d'una sèrie de corrents poètics que podem qualificar a grans trets de postsimbolisme. Recordem que ja Sanchis Guarner (1968: 103) el va incloure dins del subapartat "els intimistes" del seu estudi

¹ He estudiat aquesta polèmica en l'article "Entre Lai i Èdip: a propòsit de l'enfrontament generacional en la postguerra al País Valencià", *Miscel·lània Sanchis Guarner*, vol. I, PAM, Barcelona, 1992, pàgs. 225-239.

per generacions, i hi apunta que les “darreres evolucions del simbolisme intel·lectual coadjuven a aquest procés de radical evasió, car hom aspira a arribar –per camins onírics, màgics o metafísics- a la poesia pura, que sorgeix de l’esperit humà en profunditat, incloent-ne les zones fosques i irracionals”. Una gran majoria d’aquests poetes, semblant a com va succeir a tota la resta de territoris de llengua catalana, formularen una espècie d’humanisme angoixant i metafísic al voltant de l’èsser humà. Aquesta és una característica, molt a tenir en compte, en l’obra del poeta d’Alcoi.

El primer llibre que Joan Valls va publicar en català, *La cançó de Mariola*, l’any 1947, fou una edició del mateix poeta. I com apunta en una carta dirigida a Carles Salvador, datada el 29 d’octubre del mateix any, el motiu “fon un caprig mes o manco transcendent de la meua obra. Enamorat del paisaje, agrest i wagnerià, com expose allí, vullguí obsequiar a uns quants amics qu’en vòlen en tal manollet de versos...”. La carta, fou escrita en ortografia pre-fabriana, de la mateixa manera que l’obra. Això ha dut els crítics a explicar l’aïllament del poeta respecte als nuclis literaris en català que existien al nostre país. I també ens ajuda a fer-nos una idea de la situació sociolingüística dels primers anys de la postguerra. Qualsevol escriptor que optés pel català havia de patir necessàriament tota una sèrie de limitacions. Aquest primer recull té com a motiu temàtic primordial el paisatge. En la seua lectura, però, és percepció un to i una intensitat lírica no gens menyspreable. Per això, molt aviat Valls va connectar amb el grup de poetes que eren al voltant de l’editorial Torre. El llibre va tenir un cert èxit a la ciutat de València. Potser gràcies al seu registre paisagístic i popular, en poques setmanes, es va vendre, en la seua totalitat, en una llibreria del Cap i Casal.

La seua actitud davant del paisatge no es redueix a la mera descripció, sinó que aquest forma part del subjecte poètic i és desxifrat i experimentat a través de l’òptica i dels sentits del poeta. L’única realitat que hi existeix és aquesta natura de la Serralada de Mariola. És un dels camins de recerca i d’encontre amb la transcendència de la vida. La posició del jo poètic no segueix les directrius del paisatge casolà i tronat dels poetes llorentistes. Hi ha una introspecció profunda per mitjà de la natura que l’envolta. D’aquesta manera, *L’home pot ésser àngel* significarà un profund gir que en la poètica dels dos llibres anteriors havia inagurat. Ara apareix una actitud reflexiva al voltant del subjecte creatiu. Hom buscarà la transcendència a través de la introspecció del seu món particular.

L’univers temàtic de l’obra de Valls gira, des d’un primer moment, al voltant de la soledat de l’èsser humà (la imatge més utilitzada és l’home-illa). La solitud apareix com la substància intrínseca de l’home. No sempre vista des d’una òptica negativa; per exemple, a *Íntim miratge*: “iQuin abis-

me d'origen espesseït de nuclis, / tan cecs i tan compactes, però tan generosos!". La realitat tindrà, però, una doble cara: la rigorosa ordenació de la Natura (representada en imatges com la rosa, la música, el somni) i els desordre còsmic (representat pel caos, la tenebra, el gris paisatge). Temes com l'amor, la infantesa, la mort i la meditació existencial hi són constants.

Rodríguez-Bernabeu (1982) ha establert una diferenciació de les diverses fases que podem trobar en l'obra de Valls. Una primera fase descriptivo-paisatgística dels seus primers llibres, una segona de predomini intimista, una altra de fort caràcter metafísic (que com el mateix crític ha manifestat pot tenir alguna concomitància amb l'anterior), i una darrera d'intenció més narrativa i crítica, amb un to profund d'escepticisme que aplegaria els seus darrers llibres publicats. Amb tot, algun aspecte d'aquest món temàtic no ha estat, al nostre parer, suficientment destacat; així, manca en la crítica una referència al tema de la pròpia creació.

L'any 1973 el poeta intenta una definició del seu quefer poètic: "La poesía, para mi, es una relación de sentimientos, sueños y testimonios a través de la vida i del estilo de quien lo asiste. Sólo me considero un humilde, pero fidelísimo, oficiante de una infinita divinidad universal y siempre he querido que mis obras revelaran el mundo interior que conlleva, transcendido a comunicación íntima y fraternal" (MOLINA 1973: 79). Remarquem-hi uns quants aspectes ben definidors: a) una relació de sentiments, somnis i testimonis a través de la vida, i un estil, és a dir, l'art poètic com una conjuminació amb el llenguatge, la paraula i l'emoció; b) l'element diví i de revelació. En mans del poeta, aquell mot esdevé revelador. Una proclamació transcendent. Així, la paraula pot projectar l'esperit cap a una realitat superior (siga Déu, el Nores o l'Absolut). Ja ho havia expressat d'una manera bastant confusa Joan Maragall i el seu elogi de "la paraula viva". La recerca d'un procediment a través dels mots de revelació transcendent està d'acord amb els plantejaments més elementals de la tradició simbolista, i Valls està emmarcat en aquesta pràctica. La importància temàtica de la creació es fa ben palesa en el fet que constitueix un dels motius que articulen la major part de la seua lírica. Així, en el primer llibre, *Cançó de Mariola*, on es percep una clara influència verdagueriana -i l'accent més paisagístic de Teodor Llorente, en trobem reminiscències: "Alba d'amor. Era aquell / matí ple de goig d'infant / quan sentí la poesia / feta arcangèlic regal".

Podem destacar tota una sèrie de símbols que al llarg de l'obra de Valls aniran fent un esbós de la seua concepció de l'acte poètic. La imatge de l'alba ens situa en el moment d'oposició *nit / dia*, que també pot ser oposició *tenebres / llum*. Així, l'alba és llum que torna el color als objectes. Aquesta alba d'amor no és la mateixa alba de desencís, d'abandonament de l'amada,

del moment de trencar el símbol del plaer de la tradició trobadoresca. És l'espai temporal, en el qual el missatger de l'Absolut, l'àngel, ens transmet la poesia. Aquests símbols, però, evolucionen segons s'aferma la seua cosmovisió del món i del mateix acte creatiu. La nit, ja no significarà tenebres; es perfilarà com un escenari apropiat per al poeta que busca en l'obscura percepció del misteri la revelació: "És precís que envaïxques la nostra petita òrbita, / aquest tros d'espai on respirem ton missatge, / el teu manament al·lucinant" (*Tast d'eternitat*).

Després de l'enlluernadora nit, el poeta es desperta en una alba reblida de connotacions negatives. L'alba és la irrupció de la memòria, de la realitat, d'una fosca disfressada de llum i d'angoixa. Li esdevé com a una gran figura del postsimbolisme català que ha influït en la poètica de Valls: Carles Riba. Per a ell, la nit és certa, no perquè el no-res siga l'única veritat, sinó perquè la seua vivència més important és el somni. Com hem pogut fixar-nos, a l'alba hi és sempre l'àngel. Resulta ser molt més que una figura al·legòrica; de fet, passa a convertir-se en una imatge molt complexa i àmplia de la relació poeta / acte creatiu. Té un component de clares connotacions espirituals.

Així, l'univers té una doble ordenació: d'una banda, el caos, la tenebra, el fang, la representació de la realitat terrenal; d'altra banda, la rosa, símbol de la perfecció i de la bellesa, de l'esperit i de l'harmonia. Per tant, l'àngel és una imatge especialment adequada per a referir-se al mateix acte de la creació; hi podem entendre que el poeta la percep com una experiència transcendental.

Els llibres que publicarà Joan Valls a partir de finals dels anys seixanta reflecteixen un canvi brutal en la seua concepció i preocupació per l'acte poètic. Com molt bé ha apuntat Rodríguez Bernabeu (1982) es qüestiona la viabilitat de la poesia realitzada abans; així, s'ironitza sobre símbols i elements temàtics anteriors: "¿Contaré la ja vella, obscura història / dels èxtasis daurats o aquells núvols / ventruts, hidròpics, que eren base atònita / de mil metàfores balafiades / en joc perdut en causa adolescent". Sembla que aposta per l'estètica realista i abandona el paradís poètic que havia bastit fins aleshores: "Eh, poetes, veniu! Formem el cercle càndid / i enlestirem els mots amb la regla tribal" (*Posicions terrenals*). Recordem els idíl·lics símbols dels àngels, que ara semblen criatures totalment diferents. La sàtira i la ironia han guanyat terreny: "La pena posa mot / la bena del somrís / i darrere de l'àngel / un gos mort va pudint" (*Breviari d'un eremita urbà*); o "Hi ha moments al·lucnants / de l'àngel rere l'esquena / que em dicta mots incisius / amb una remor secreta. / A llurs cambres els veïns / ronquen dormint" (*Anys i paranys*). La desmitificació, la paròdia, l'aspecte més quotidià de la realitat, i un àcid

escepticisme han regat aquelles flors imatge de bellesa i perfecció com era la rosa. Ara, encara que la *rosa és quotidiana*, a un primer colp d'ull, sembla que renaix l'esperança en el seu darrer llibre que ha estat publicat pòstumament: "Roda el temps i esdevenen / teranyines i etapes / d'amor i fets estèrils. / Però tenim un bleix / que respira orgull íntim, / avivant l'immanent / estat just de gràcia."

L'obra poètica de Joan Valls, en companyia d'aquell grup de poetes joves de la postguerra (Casp, Beneyto, Estellés, Bru, Fuster, Villar i d'altres) va demostrar un gran rigor estètic i creatiu, no solament per incorporar la influència de determinats moviments poètics europeus, que hauria pogut significar la imitació apàtica dels models forans, sinó per haver aconseguit connectar amb la modernitat literària, gràcies a constituir un llenguatge que solament es deixa desxifrar en termes d'ell mateix, un dels trets fonamentals de la lírica contemporània. A més a més, van trencar amb la tradició més immediata del provincialisme i el paisatgisme vuitcentista per una renovació del llenguatge poètic a través de temes i motius d'abast universal. Aquella generació d'escriptors s'agrupaven al voltant de la idea de normalitat literària. I no és, sens dubte, un petit bagatge.

Referències bibliogràfiques

- ALPERA, Lluís (1990): "Introducció" a *La rosa quotidiana*, Joan Valls, Bromera, Alzira, pp. 11-17.
- BALLESTER, Josep (1990): "Sota el jou argentat o el misteri de la creació poètica de Valls", *Canelobre*, 18/19, pàgs. 105-110.
- (1991): "Rigor estètic i innovació en la poesia catalana de postguerra", *Revista de Catalunya*, 11, pp. 132-140.
- (1995): *La poesia catalana de postguerra al País Valencià*, Ed. Tres i Quatre, València.
- MOLINA, Manuel (1974): *Antología de la poesía actual (1940-1972)*, Caja de Ahorros Provincial, Alacant.
- RODRÍGUEZ-BERNABEU, Emili (1982): "Introducció" a *Obra poètica*, Joan Valls, Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, pàgs. 11-28.
- (1991): "Introducció i selecció" a *Antologia poètica*, Joan Valls, IVEI, València, pàgs. 7-29.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1968): *Renaixença al País Valencià. Estudi per generacions*, Ed. Tres i Quatre, València.